

Četnici u službi NDH

Maradin, Matija Stjepan

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:336525>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

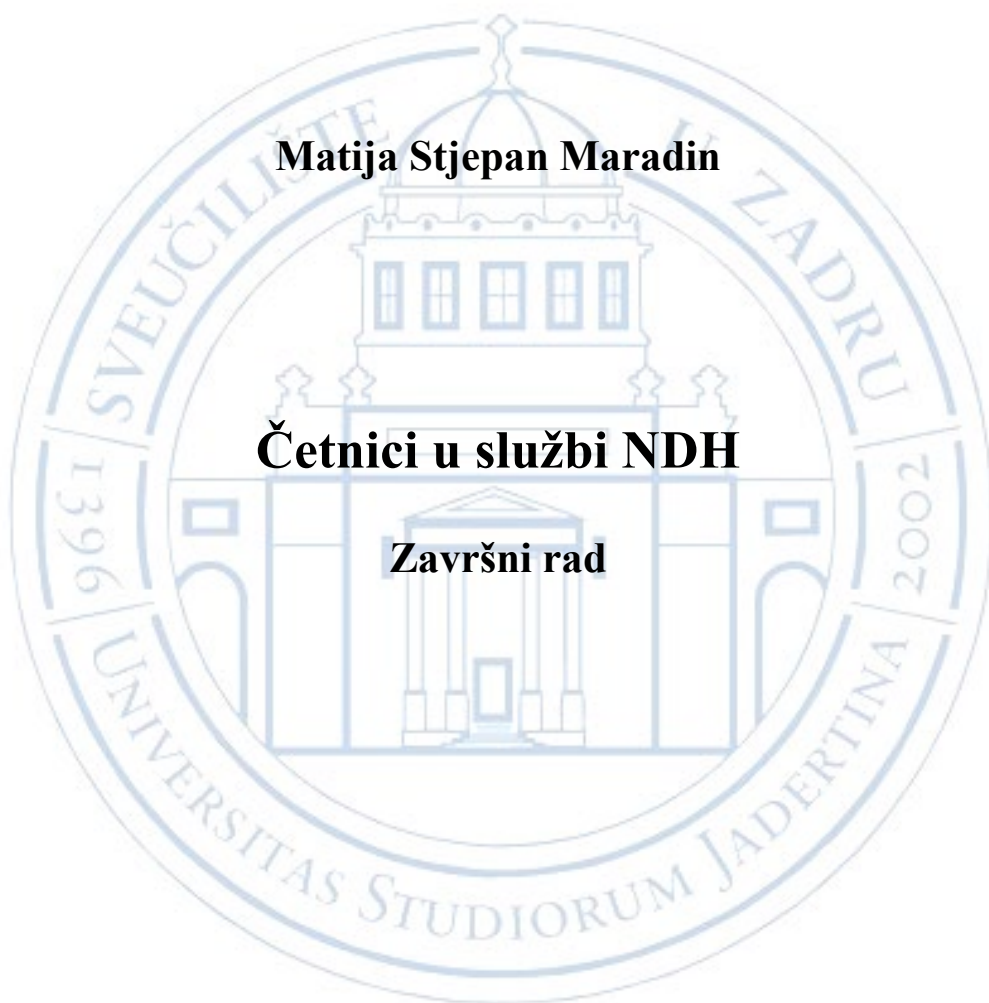
Odjel za povijest

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Matija Stjepan Maradin

Četnici u službi NDH

Završni rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest
Preddiplomski sveučilišni studij povijesti (dvopredmetni)

Četnici u službi NDH

Završni rad

Student/ica:

Matija Stjepan Maradin

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Matija Stjepan Maradin**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Četnici u službi NDH** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. OKVIRI POTPISIVANJA SPORAZUMAVLASTI NDH I.....	2
2.1 SPORAZUMI VLASTI NDH SA ČETNICIMA.....	2
2.1. POJAM „ČETNICI – SUBORCI“	4
2.2. ORGANIZACIJSKI USTROJ ČETNIKA-SUBORACA	6
2.3. VOJNO-POLITIČKA VAŽNOST „ČETNIKA-SUBORACA“	8
3. ODREDBE POVLASTICA I OBVEZA	9
3.1. ODREDBA O VOJNOJ SURADNJI	9
3.2. ODREDBA O PROPUSNICAMA	10
3.3. ODREDBA O OPSKRBI HRANOM.....	11
3.4. ODREDBE O KONCENTRACIJSKIM LOGORIMA	11
3.5. NEFORMALAN NAČIN NADZORA VLASTI NDH.....	12
3.6. POVLASTICE „ČETNIKA – SUBORACA“	12
3.7. USTROJ CIVILNE VLASTI.....	13
3.8. RAD ŠKOLA	14
3.9. MEĐULJUDSKI ODNOSI ČETNIKA-SUBORACA I.....	14
4. ODNOS RAVNOGORSKOG POKRETA,.....	15
4.1. ODNOS RAVNOGORSKOG POKRETA PREMA	15
4.2. ODNOS NJEMACA PREMA „ČETNICIMA-SUBORCIMA“	17
4.3. ODNOS TALIJANA PREMA „ČETNICIMA-SUBORCIMA“	18
5. ORUŽANE POBUNE I DOGAĐAJI KOJI ĆE	19
5.1. ORUŽANE POBUNE „ČETNIKA-SUBORACA“	19
5.2. ZLOČINI „ČETNIKA-SUBORACA“	20
5.3. BORBE U LJETO 1943.....	21
6. ZAKLJUČAK.....	22

7. SAŽETAK	23
8. SUMMARY	24
9. LITERATURA:	25

1. UVOD

Kraljevina Jugoslavija je nakon propalog sporazuma, šestog travnja 1941.g.¹ bila napadnuta od strane nacističke Njemačke i njezinih saveznika koji su nakon dvanaest dana borbi i potpisivanja kapitulacije, podijelili Kraljevinu Jugoslaviju, od čijeg je dijela stvorena NDH na čelu s dr. Antom Pavelićem.² Do početka njemačke operacije Barbarossa 22. 06. 1941. g., situacija na području NDH, kao i na području cijele bivše Kraljevine Jugoslavije bila je poprilično mirna. Navedenog datuma oformljen je prvi partizanski odred u Brezovici³ kada otpočinje revolucija kojoj će se u ljeto pridružiti pobuna srpskog stanovništva⁴ koje je bilo nezadovoljno represijom NDH, odnosno rješavanjem tzv. „srpskog pitanja“.⁵ Sve do kraja 1941. g. partizanski i četnički pokreti će djelovati zajedno, ali će tada doći do raskola, partizani će ideal vidjeti u komunizmu, socijalizmu, besklasnom društvu, a ideal će im biti SSSR, dok će četnici biti tvrdi monarhisti koji će ideale crpiti iz mita o srpskim ratnicima, nadahnuti idealom hajdučkog, protuosmanskog djelovanja i obnovi Jugoslavije, zapravo Velike Srbije.⁶ Njemci i talijani će iskoristiti taj raskol i ponuditi četnicima suradnju što će četnike svrstati u red suradnika Trećeg Reicha. Tako su i vlasti NDH u kasno proljeće 1942. g. potpisale sporazume sa četnicima na području Zapadne i Srednje Bosne.⁷

¹ B. Rašeta, 2020., str. 13.-26

² B. Rašeta, 2020., str. 117.-139., 183.-221.

³ S. P. Remet, 2009., str. 30.-36.

⁴ S. P. Remet, 2009., str. 37.-41.

⁵ Govor Mile Budaka od 13. 07. 1941. u kojem izriče poznatu krilaticu „srbe na vrbe“

⁶ S. P. Remet, 2009., str. 43.-48.

⁷ S. P. Remet, 2009., str. 48- 55.

2. OKVIRI POTPISIVANJA SPORAZUMAVLASTI NDH I ČETNIKA

2.1 SPORAZUMI VLASTI NDH SA ČETNICIMA

Sporazume koje su potpisali četnici i vlast NDH zvuče pomalo apsurdno jer su obje strane bile totalno suprotnih stajališta, a konfrontacije među njima bile su gotovo nepremostive, ali međusobni sporazumi dokazuju da je zbog vlastitih koristi i benefita, svaka strana bila u stanju popustiti pred ideološkim ciljevima i prihvatiti realnost. Sporazume koje su četnički prvaci potpisali s predstavnicima vlasti NDH nisu bili jednaki onima koje su četnici na početku ustanka potpisali s partizanima jer su u tim sporazumima bili ravnopravna strana, dok su u sporazumima potpisanima s NDH četnici bili u podređenom položaju jer su priznali vlast NDH te su odustali od oružane pobune i rušenja države. Postoji sedam sporazuma četničkih komandanata i predstavnika vlasti NDH koji su imali odredbu o četničkom priznavanju vrhovništva NDH s time da njih šest tu formulaciju ima kao prvu i glavnu točku dok je u jednom sporazumu to priloženo kao zaseban dokument. Formulacija četničkog priznavanja vrhovne vlasti NDH bila je zapisana na sljedeće načine: priznanje je bilo izraženo kao poseban dokumen što je slučaj samo kod ugovora s odredom „Petar Kočić“ koji se stavlja na raspolaganje Hrvatskom domobranstvu pri čišćenju terena od partizana. U drugom slučaju su četnici priznali vrhovništvo u prvoj točki sporazuma, a u trećem obliku je uz vrhovništvo stajala i formulacija kojoj četnici izražavaju odanost Paveliću. Zadnja formulacija imala je dvije verzije, u prvoj je navedena odanost poglavniku, a u drugoj je poglavnik naveden kao nositelj vrhovne vlasti.⁸

Osim njemaca za sporazume su znali i talijani koji su već prije bili podredili četnike na svom demarkacijskom području pod svoju vlast. Talijani su oformili MVAC⁹ postrojbe koje su bile dio regularne talijanske vojske koja ih je oformila, opremala oružjem, municijom, hranom i novcem, a u postrojbe su upućivani talijanski časnici koji su imenovali i smjenjivali

⁸V. Vukelić, V. Šumanović, 2021, str. 10.-16.

⁹ MVAC – Milizia volontaria anticomunista, hrvatski nazivi: D. Pk. M. – Dobrovoljna protukomunistička milicija ili P. D. M. – Protukomunistička dobrovoljačka milicij

zapovijednike, a uhitili bi one koji su djelovali suprotno interesima Italije, odnosno to su četnici koji su priznali vrhovništvo Kraljevine Italije. Višem zapovjedništvu oružanih snaga Slovenija – Dalmacija (Supersolda) bila je dostavljena okružnica Glavnog stana poglavnika od 26. 06. 1942., temeljni dokument suradnje NDH i četnika, a prema dogovoru „talijanski četnici“ su trebali priznati i NDH.¹⁰

Vlasti NDH, osim četnika iz Zapadne i Srednje Bosne, htjele su pod svoju kontrolu staviti četnike iz Istočne Bosne koji su bili u vezi s Ravnogorskim četničkim pokretom Draže Mihailovića, a koji su ostali neprijateljski raspoloženi prema NDH do samog kraja rata. Jedino su Rogatički četnici prihvatili vrhovništvo NDH, a s Majevičkim četnicima je potpisano primirje, iako ga okružnice Glavnog stana poglavnika negiraju,¹¹ očito iz političkih razloga jer vlastima nije odgovara činjenica ne priznavanja od strane majevičkih četnika. To je bio dokaz slabosti vlasti NDH jer je četnicima sporazum omogućavao nesmetan odlazak u Srbiju. NDH je priznavala samo četnike koji su priznali vrhovništvo odnosno svojevrsnu „predaju“ što je i navedeno u okružnici Glavnog stana poglavnika od 26. 06. 1942., u kojoj stoji naziv „postupak prigodom ponude četnika za pregovore i predaju“. Četnici su, osim priznavanja vrhovništva, morali navesti pripadnike postrojbe, registrirati oružje i udaljiti „inozemce“.¹² Četnici su djelovali kao nastavak kraljevske vojske, ali su ipak priznali vlast NDH, odnosno odustali su od svojih političkih namjera, stoga je „predaja“ bila samo političke, ali ne i vojne naravi. U slučaju „Majevičkih“ četnika, termin sporazum, zamjenjen je primirjem, pošto ti četnici nisu priznali NDH, ali je pop Savo Božić, iako je potpisao sporazum, navodio da je to primirje kako bi umanjio političku važnost, dok su s druge strane neki službenici NDH, očito zbog neinformiranosti koristili taj termin. Zadnji sporazum u kojem su četnici potpisali primirje, a nisu priznali vrhovništvo je onaj s četnicima s Vučjaka. Vučjački četnici su nazvani pobunjenicima te su morali predati oružje tijelima NDH, ali zbog slabosti vlasti NDH ti četnici su nastavili djelovati sve do kraja rata. Postojala su tri tipa

¹⁰ V. Vukelić, V Šumanović, 2021, str. 16.-22.

¹¹ Okružnice od 2.7., 15.7. i 24.7. 1942.

¹² Osobe koje nisu rođene na tlu NDH

sporazuma: 1. sporazumi kojima četnici priznaju vlast NDH, što je vlastima bilo poželjno, 2. sporazumi o primirju, odnosno prekidu vatre, koje su vlasti NDH smatrale prijelaznim stanjem i 3. predaja oružja četnika s Vučjaka što se nije dogodilo. Sporazumi sa četnicima potpisani u Gospiću i Foči, izlaze van ove teme, iako su te postrojbe sebe smatrale četnicima, to je bio njihov kolokvijalni, a ne službeni naziv pošto su djelovali kao postrojbe talijanskog MVAC-a.¹³

2.1. POJAM „ČETNICI – SUBORCI“

Na prostoru NDH postojale su tri skupine četnika: 1. oni koji su priznavali vlast NDH – „Četnici-suborci“, 2. četnici koji su bili u sastavu MVAC-a – „Talijanski četnici“ i 3. četnici koji su djelovali samostalno, a prema predhodne dvije grupe su se odnosili različito i prema prilikama datog trenutka – „Četnici-odmetnici“.¹⁴ „Majevički“ četnici, iako su potpisali primirje, svrstani su u skupinu „četnika-odmetnika“ što ne čudi jer je domobranstvo bilo isključivo vojna institucija koja je sagledavala pravo stanje stvari na terenu. Termin „četnik-suborac“ se već koristi u izvješću Ministarstva Hrvatskog Domobranstva od 20. 05. 1942., iako su sporazumi bili potpisani samo sa odredom „Petar Kočić“ i s Manjačkim četnicima. Naziv „četnik-suborac“ nije bio kolokvijalan, već je bio službenog i promidžbenog karaktera te se uvukao u sve pore društva i dobio široku uporabu, jer su vlasti NDH bile ponosne što su četnici priznali NDH i zavjetovali se na odanost državi i poglavniku i time postali punopravni građani. Do potpisivanja sporazuma vlasti su izjednačavale četnike i partizane, zbog njihove suradnje i zbog negativnog stava i jednih i drugih prema NDH, pa su često koristile naziv „četnik-komunist“ ili „četnik-partizan“. „Četnici-odmetnici“ bili su najslabija kategorija četnika, ali su djelovali na području Istočne Bosne gdje je vlast NDH bila najslabija, a Srbija blizu gdje su ih pomagali „Nedićevi četnici“¹⁵. Njihovo najjače operativno područje bila je srednja Istočna Bosna oko Sarajeva, dok je jaka

¹³ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 22.-28.

¹⁴ Službeno nazivlje okružnice Glavnog stana Domobranstva od 19. 10. 1942.

¹⁵ Nazvani prema predsjedniku marionetske srbijanske vlade Milanu Nediću.

Vučjačka skupina^{16,17} djelovala van tog geografskog okvira. Treba spomenuti i četnike s Majevice koji su potpisali primirje, ali ne i vrhovništvo NDH koje su u studenom 1942. razbili partizani.¹⁸

Karta 1. Administrativna podjela NDH od 1941. do 1943.¹⁹

Postrojba	Zapovjednik	Veličina jedinice	Datum potpisivanja sporazuma
pukovnija Manjača	Vukašin Marčetić	600	15. 6. 1942.*
odred Borje*	Rade Radić	2500	9. 6. 1942.
Trebavski odred	pop Savo Božić	1200	28.5.1942.
Ozrenski odred	Cvijetin Todić	2500	28.5.1942.
Zenički odred	Golub Mitrović	1200	14. 6. 1942.
Rogatički odred	Radoje Kosorić	200	16. 1. 1943.
Bataljun „Petar Kočić“***	Uroš Drenović	300	27. 4. 1942.
Medački odred***	Jovan	200	6.3. 1943

¹⁶ Vučjačka skupina brojala je cca. 2000 ljudi.

¹⁷ Planina Vučjak se nalazi u Bosanskoj Posavini

¹⁸ V. Vukelić, V. Šimunović, 2021., str. 35.-44.

¹⁹ Historija.info

	Dabović*		
*bataljuni Obilić i Mrkonjić potpisali sporazume 28.5., ali su bili dio Borjanskog odreda	*zapovjednik u Otočcu kome su bili podložni Medački četnici, on je potpisao sporazum	UKUPNO: 8500, prema izvješću njeam. zapovjedništva od 1. 5. 1943. – 8240 – sve se temelji na procjeni	*izvješće domobranskog Banjalučkog zdruge, sporazum nije sačuvan
** na talijanskom području, ali nisu dio MVAC-a			
***jedina MVAC postrojba			

Tablica 1. Prikaz četničkih postrojbi koje su potpisale sporazume s vlastima NDH.

2.2. ORGANIZACIJSKI USTROJ ČETNIKA-SUBORACA

Četnici koji su potpisivali sporazume nisu bili kompaktna organizacija, već zasebne skupine što je i glavni razlog pojedinačnog potpisivanja sporazuma, jedino su bataljuni „Mrkonjić“ i „Obilić“ i Ozrenski i Trebavski odred potpisali zajedničke sporazume. Dio četničkih prvaka smatrao je štentim pojedinačno potpisivanje sporazuma jer su smatrali da je to glavni razlog njihove neravnopravnosti prema organima NDH. „Četnici-suborci“ su stoga osnovali vlastiti strožer, koji je doduše oformljen nakon potpisivanja pojedinačnih sporazuma. Strožer je osnovan 1./2. 07. 1942. u Grabskoj kod Doboja pod imenom „Glavni štab Bosanskih četnika“, obuhvaćao je sve četnike Zapadne i Srednje Bosne. Za zapovjednika strožera imenovan je Rade Radić, zamjenik mu je bio Vasilije Lalić, a načelnikom strožera je imenovan Vukašin Marčetić.²⁰ U prosincu 1942. strožer je preimenovan u „Komandu Baosanskih četničkih odreda“. Vlasti NDH su znale za ovu organizaciju jer su izdavale propusnice četničkim vođama, pa su im sugerirale da pokušaju ponukati i četnike koji nisu priznali vlast NDH da to učine. Prvi susret četničkih prvaka dogodio se u Jošavici 21. 06. 1942. na

²⁰ Radić je bio zapovjednik odreda Borje, Lalić zapovjednik III. bataljuna Trebavskog odreda, a Marčetić zapovjednik pukovnije Manjača.

kojem je sudjelovao domobranski natporučnik Stjepan Kovačević kao predstavnik NDH. U Kulašima su održani skupovi 02. i 03. 05. 1943., na zadnjem skupu je donesena odluka o ustrojavanju zborova/korpusa. Tako je 03. 06. 1943. osnovan Bosansko-krajiški korpus s Urošem Drenovićem na čelu, a 08. 06. 1943. je osnovan Srednjo-bosanski korpus kojim je zapovijedao Lazar Tešanović.²¹ Ovim preustrojem nisu bili oduhvaćeni Ozrenski, Trebavski i Zenički odredi, dok je Srednjo-bosanskom korpusu 08. 07. 1943. pridružen Borjanski odred jer je pretrpio velike gubitke od strane partizana, drugim riječima organizacija korpusa obuhvatila je samo šire banjalučko područje i prostor uz rijeku Bosnu. Valja napomenuti kako Ozrenski četnici nisu htjeli u korpuse zbog činjenice da im tijekom njemačke ofenzive u travnju 1943. koja je bila usmjerena protiv njih, nitko od drugih skupina im nije došao u pomoć. Četnički stožer je djelovao više kao politička, nego kao vojna organizacija, ali je ionako bio podređen vlastima NDH.²²

Postrojba	Geografski prostor	Administrativne jedinice	
		Velike Župe	Kotari
pukovnija Manjača	planina Manjača	Sana-Luka	Banja Luka, Kotor Varoš
		Pliva-Rama	Varcar Vakuf
odred Borje	Vrbas (Z) – Prnjavor-Derventa (S) – Bosna (I) – Vlašić (J)	Livac-Zapolje	Prnjavor
		Usora-Soli	Teslić, Tešanj, Doboj
		Sana-Luka	Banja Luka, Kotor Varoš
		Posavje	Derventa
Trebavski odred	Spreča (J) – Bosna (z) – Sava (S) – Tinja (I)	Posavje	Gradačac, Brčko
		Usora-Soli	Gračanica
Ozrenski odred	Bosna (Z) – Spreča (S) – Krivaja (J) – crta Puračić-Olovo (I)	Usora-Soli	Doboj, Tešanj, Teslić, Maglaj, Tuzla, Gračanica
		Lašva-Glaž	Žepče
Zenički	južno od Krivaje,	Lašva-Glaž	Travnik, Zenica,

²¹ Zapovjednik bataljuna Obilić.

²² V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 51.-56.

odred	okolica Zenice		Žepče, Visoko
Rogatički	planina Rogatica	Vrhbosna	Rogatica
Bataljun Petar Kočić	okolica Varcar Vakufa	Pliva-Rama	Varcar Vakuf* *danas Mrkonjić Grad
Medački odred	Okolica Medka u Lici	Lika-Krbava	Gospić

Tablica 2. Prikaz teritorijalnog opsega „četnika-suboraca“.

Slika 1. S lijeva na desno: domobranski bojnič Emil Rataj, ustaški logornik Konstantin Urumović, vojvoda Uroš Drenović, kotarski predstojnik Marko Jungić u Varcar Vakufu 1942.²³

2.3. VOJNO-POLITIČKA VAŽNOST „ČETNIKA-SUBORACA“

Nakon postpisivanja sporazuma vojna situacija uvelike se promijenila. Dotadašnji suparnici NDH postali su ravnopravni građani koji su priznavali vlast NDH. Vlasti NDH su ustanike etiketirale kao komuniste kako bi umanjile njihov značaj i kako bi pokušale smanjiti simpatije stanovništva prema NOP-u. To je dijelom postignuto potpisivanjem sporazuma s četnicima koje su partizani okrivili za razbijanje srpskih ustaničkih masa. NDH je time smanjila broj ustanika i pridobila ih na svoju stranu, a u prilog tome je išla i činjenica da su četnici kontrolirali predjele naseljene većinski srpskim stanovništvom koje je počelo priznavati NDH. Iako je na tom

²³ Hamdocamo.wordpress.com

području boravilo 60.000 vojnika NDH, oni su boravili u većim gradovima, a civilne i vojne vlasti pokazale su nesposobnost pri uspostavi svoje vlasti. Tako su i neke općine obnovljene tek nakon potpisivanja sporazuma. Najvažniji sporazumi bili su potpisani s Ozrenskim i Trebavskim odredom jer su kroz njihov teritorij prolazile važne željezničke pruge.²⁴ Važnost položaja se ogleda u činjenici da su Ozrenski četnici u ljeto 1941. blokirali prugu Sarajevo – Brod na Savi i time izazvali velike nestašice hrane u Bosni. Još jedna važna stavka bila je suradnja četnika u borbama protiv partizana, prva takva operacija izvedena je kod Ključa od 27. 05. do 02. 06. 1942. u kojoj je sudjelovao odred „Petar Kočić“, a u akciji provedenoj sredinom lipnja 1942. u Glamoću su također sudjelovali četnici Uroša Drenovića. U većini mjesta su čak postojale mješane četničko – domobranske postrojbe koje su djelovale zajednički. Utjecaj četnika na lokalno stanovništvo je bio velik, jer dok nisu partizani razbili četnike na pojedinim području, odaziv za mobilizaciju je bio slab, tako je NDH od lokalnog srpskog stanovništva napravila branitelje vlasti i poretka. I četnici i NDH su se složili oko toga da su jedni drugima manje zlo nego partizani.²⁵

3. ODREDBE POVLASTICA I OBVEZA ČETNIKA-SUBORACA

3.1. ODREDBA O VOJNOJ SURADNJI

Vojne obveze ugovorenih strana nosile su najvažniji značaj, tako je četnicima omogućeno zadržavanje oružja, ali su se oni morali boriti protiv partizana, a vlasti NDH su bile dužne opskrbljivati „četnike-suborce“ streljivom, ukoliko to situacija zahtijeva što znači da je vlast streljivo mogla uskratiti, odnosno tako su četnike mogli držati poslušnima. Četnici su mogli tražiti i pomoć i ljudstvu što je bio slučaj kad je Borjanskim četnicima poslana domobranska posada iz Teslića, a također su imali pravo liječničke

²⁴ Pruge: Brod na Savi – Doboj – Maglaj – Sarajevo – Mostar, Doboj – Gračanica – Tuzla i Zavidovići – Krivaja – Olovo.

²⁵ V. Vukelić, V. Šimunović, 2021., str.56.-68.

skrbi što im je zajamčeno okružnicom Glavnog stana poglavnika od 26. 06. 1942.²⁶

U prvo vrijeme su četnici samostalno djelovali u akcijama protiv partizana, što je preformulirano odredbom kojom su sudjelovali u kombiniranim akcijama zajedno s postrojbama NDH, bili su pod vrhovnom komandom snaga NDH, a manje lokalne akcije mogli su provoditi samostalno. To je formulirano u okružnici MUP-a NDH od 25. 07. 1942., što znači da četnici nisu mogli ništa bez znanja NDH i za svaku akciju su morali tražiti odobrenje nadležnog stožera domobranstva. Odredba kojom su morali sudjelovati u akcijama protiv partizana iskorištena je samo dva puta i u obje akcije su sudjelovali četnici Uroša Drenovića. Četnici su uglavnom vršili akcije na matičnom području i nisu imali namjere napuštati to područje, iako su vlasti NDH 11. 07. 1942. propisale četnicima domobransku dnevnicu od 20 kuna i obrok u vrijednosti od 19 kuna, a isto tako su i njemačke vlasti propisale 18. 11. 1942. dnevnicu od 3 RM. Četnici su zapravo bili u podređenom položaju, iako su zadržali oružje, a razlog tome je taj što je opskrba ovisila o vlastima NDH i što nisu smjeli napuštati teritorij bez odobrenja.²⁷

3.2. ODREDBA O PROPUSNICAMA

Propusnice se spominju tek u sporazumima s Ozrenskim i Trebavskim četnicima, a služile su vlastima kao učinkovit instrument kontrole. Četnici su se obvezali da će dostaviti stožeru IV. domobranske divizije popis ljudi i oružja, nakon čega će dobiti iskaznice kao vid identifikacije, svatko tko ima oružje, a nije naveden u iskazima smatrat će se odmetnikom. Propusnice su izdavali četnici, a ne vlasti NDH, ali je tu došlo do problema jer četnici nisu htjeli izdavati propusnice civilnim vlastima, pa s njima nisu bili u najboljim odnosima. Odredbe o propusnicama ne čude jer su Ozrenski i Trebavski četnici držali velik teritorij koji je bio prometno važan, pa je ovo bio svojevrсни osigurač od diverzija. Borjanski četnici nisu morali slati popise te su se propusnice odnosile samo na civile. Prema Rogatičkim četnicima postupak je bio najstroži, oni su bili dužni poslati popis ljudstva s činovima

²⁶ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 69.-72.

²⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 72.-77.

te popis oružja s opisom. Ova činjenica ne čudi pošto su Rogatički četnici bili jedini iz Istočne Bosne koji su priznali NDH. U slučaju četničke pukovnije Manjača primarni izvor je nedostupan, ali se zaključuje da su i oni imali sustav propusnica.²⁸

3.3. ODREDBA O OPSKRBI HRANOM

Vlasti NDH obvezale su se da će opskrbljivati hranom „četnike-suborce“. Važnost akta ogleda se u činjenici da je 1941. na tom području vladala nestašica hrane zbog četničke blokade pruge, ali se nestašica nastavila i kroz 1942. jer je Bosansku Posavinu i Srednju Bosnu pogodila suša, pa je stanovništvo bilo ovisno o isporukama države. Na početku pobune vlasti su ukinule ispostavu hrane u „odmetnička područja“ što je prekinuto uspostavom sporazuma jer su četnici-suborci pomagali uspostavu vlasti, ali je to kao i kod isporuke streljiva ostao jak instrument kontrole četnika. Tome u prilog ide primjer u kojem se Branko Stakić žali domobranstvu da isporuka ne ide kako treba što je dokaz kontrole četnika jer je zapovjednik bataljuna „Knez Arsen“²⁹ Nikola Forkapa napadao vlasti NDH, a Stakić je bio desna ruka zapovjednika Borjanskog odreda. Isto tako Trebavski su četnici pljačkali ljude na cesti Grdačac – Srnice, na što je vlast obustavila isporuku hranom. Zbog toga je zapovjednik pop Savo Božić pisao dopis s molbom da se hrana isporuči u njegov stožer u Tolisi. Kod Zeničkih je četnika zabrana izazvala totalno suprotan efekt jer su oni u „interesu srpskog stanovništva“ pljačkali muslimanska sela, takvo je stanje potrajalo dok u lipnju 1943. njemci nisu uveli red.³⁰

3.4. ODREDBE O KONCENTRACIJSKIM LOGORIMA

Ove odredbe imaju dva aspekta: 1. se odnosi na materijalnu potporu članovima obitelji zarobljenika koncentracijskih logora, ali pod uvjetom da u trenutku deportacije nisu bili odvedeni kao odmetnici, odnosno sudionici ustanka. Drugi aspekt je bio vezan za puštanje zatočenika uz preporuku četničkih prvaka, ali u slučaju da nisu počinili nikakvo drugo krivično djelo. Ova točka je potpisana u sporazumima s Ozrenskim i Trebavskim

²⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 78.-82.

²⁹ Bataljun u sastavu odreda Borje

³⁰ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 83.-87.

četnicima, a unesena je u glavu okružnicu Glavnog stana poglavnika od 26. 06. 1942. Nema dokumenata o praktičnoj primjeni ove odredbe, ali iz njemačkih izvješća je vidljivo kako ih je bilo, ali je i ovo korišteno kao instrument ucjene od strane vlasti NDH.³¹

3.5. NEFORMALAN NAČIN NADZORA VLASTI NDH

Vlasti su četnike neformalno nadzirale putem vojske i oružništva. Na područjima koje su nadzirali „četnici-suborci“ bile su stacionirane oružničke posade, ali i domobranstvo koje nije bilo prisutno zbog opasnosti od partizana, kako bi se dalo zaključiti, već su te postrojbe nadzirale područje djelovanja „četnika-suboraca“. Četnici nisu bili u dobrim odnosima s oružništvom koje je znalo utvrđivati svoje položaje u mjestima pod četničkim nadzorom, što se četnicima nije sviđalo. Osim toga u raznim mjestima su postojale miješane domobransko – četničke posade. Ovakav način kontrole se prije svega odnosio na četnike koji su nadzirali velike predjele i koji su bili brojčano jaki, a koji su na ovaj način izgubili velik dio operativne samostalnosti.³²

3.6. POVLASTICE „ČETNIKA – SUBORACA“

Četnici su potpisivanjem sporazuma dobili povlastice, prije svega se htjelo postići da oni postanu punopravni građani NDH s identitetskim i materijalnim povlasticama, što im je omogućeno okružnicom Glavnog stana poglavnika od 18. 08. 1942. Pod identitetsku povlasticu se smatralo slobodno prakticiranje pravoslavne vjere, iako je to omogućeno osnutkom HPC,³³ koja je imala ingerenciju nad cijelim teritorijem države. Također svećenici su mogli slobodno vršiti liturgiju, a civilne i vojne vlasti su se obvezale materijalno pomoći pri obnovi crkava. Stanovništvo je uz to imalo pravo na mirovine, hranu i državne potpore osobama slabijeg imovinskog statusa. Pravo na mirovinu se povlačilo još iz Kraljevine Jugoslavije i mogli su je dobiti svi koji nisu bili „odmetnici“. Što se tiče potpora njih su mogli ostvariti oni koji su bili lošeg imovinskog stanja, a čiji su skrbnici završili u logorima. Najbitnija odredba je ta o zapošljavanju na radovima od državnog

³¹ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 88.-90.

³² V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 91.-95.

³³ Hrvatska pravoslavna crkva, osnovana 3. 4. 1942.

i javnog interesa, te zapošljavanje u javnim službama. Četnički prvaci su mogli intervenirati prilikom zapošljavanja u državne službe, što je vršio ustaški logornik, a ne predstojnik kotara. Četnici koji su sudjelovali u ustanku bili su otpušteni, ali su nakon potpisivanja sporazuma imali pravo vraćanja na posao. Vlasti su zapošljavanje istaknutih četnika poticale, dok su lokalne vlasti imale realnu moć koju su često znale zloupotrijebiti. Najčešće se to odnosilo na činovničke, željezničke i poslove u školstvu. Sljedeća važna odredba je bila slobodna kretanja³⁴ radi trgovine što je stanovništvu puno značilo jer su se bavili poljoprivredom, pa su prodavali svoje proizvode. Osim stanovništva i četnici su mogli koristiti tu povlasticu, ali su vlasti to mogle i ukinuti što je bio slučaj sa Zeničkim odredom. Osim prodaje po gradovima imali su mogućnost održavanja sajмова.³⁵

3.7. USTROJ CIVILNE VLASTI

U dosadašnjim radovima se pogrešno navodilo kako su četnici na svom teritoriju imali sve državne ovlasti u svojim rukama i kako su de facto bili neovisni od vlasti što je netočno, četnici su smjeli predlagati osobe koje bi bile dio općinske administracije ili obavljale dužnost načelnika, a nikako nisu mogli samovoljno postavljati općinsko osoblje. No hijerarhija vlasti od centra prema periferiji nije najbolje funkcionirala, a uz to državi je nedostajalo stručnog kadra, pa su sa pojedinim četnicima uspostavljali upravne veze preko općinskih povjerenika iz redova čenika. Također mnoga općinska središta su prebačena u veće centre, ne samo iz gore navedenih razloga, već i zbog opasnosti od partizana. Ozrenski i trebavski četnici su imali najveće povlastice jer su za vrijeme trajanja „izvanrednog stanja“ zapovjednici ili od njih imenovano osoblje, vršiti upravnu vlast, odnosno smjeli su imati svoje „četničke općine“ unutar administrativnog sustava NDH. Vlasti NDH su ovo stanje smatrale privremenim, odnosno dok ne prođe opasnost od partizana, dok su s druge strane četnici to stanje smatrali konačnim te su svim silama htjeli da situacija ostane takva.³⁶ Prema dogovoru četnici su smjeli zadržati sela u kojem Srbi čine apsolutnu ili

³⁴ Odnosilo se na cijeli prostor NDH

³⁵ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 96.-110.

³⁶ Četnici su naveliko koristili situaciju ugroženosti od strane partizana, kako bi učvrstili svoju vlast u tzv. „četničkim općinama“.

relativnu većinu, od kojih će oni napraviti „četničke općine“, a ostala sela moraju napustiti. Administracija tih općina djelovala je samovoljno s obzirom na postojeću administraciju koja je bila izmještena i postojala samo na papiru, a četnici također nisu htjeli ni surađivati s civilnom vlasti NDH, već sa stožerima domobranstva. Iako su imali svoje općine, one su bile male, raštrkane i međusobno nepovezane tako da su svejedno ovisile o vlastima NDH. Zenički četnici su nakon postpisivanja i dalje napadali tijela NDH, pa na tom području civilna vlast nije ni ustorijena.³⁷

3.8. RAD ŠKOLA

Osim općina i oružničkih postaja, od javnih ustanova na četničkom teritoriju pod ingerencijom vlasti su bile i pučke škole. Za vrijeme ustanka od ljeta 1941., na velikom području škole nisu radile, a školske zgrade su bile konfiscirane u vojne svrhe. Mnoge zgrade su bile uništene ili oštećene, a veliki problem je bio i nastavnički kadar koji je odveden, streljan ili se pridružio partizanima ili četnicima. Zbog toga su vlasti donjele proglaš kojim se na posao mogu vratiti nastavnici koji su silom odvedeni ili bili pod pritiskom ustanika. Nakon potpisivanja sporazuma rad škola je obnovljen, ali su radile samo tri škole koje su imale samo ravnatelja i učitelja, dok su ostale bile i dalje u vojnoj upotrebi ili za potrebe izbjeglica. Iako su škole bile na četničkom teritoriju, a osoblje je bilo srpske nacionalnosti, čak su bili i pripadnici četničkih postrojbi, vlasti NDH su financirale te škole.³⁸

3.9. MEĐULJUDSKI ODNOSI ČETNIKA-SUBORACA I DUŽNOSNIKA NDH

Nakon potpisivanja sporazuma i međuljudski odnosi su se promijenili, od otvorenog neprijateljstva do suživota. Katolički živalj je smiono gledao na sporazume, dok se muslimani nisu slagali s time, što je dovelo do protesta dvojice dužnosika muslimanske vjeroispovjesti. Na općinskoj razini povjerenje u četnike je variralo od negodovanja do pohvala. Tako su i Tešanovićeви četnici nakon partizanskog zauzimanja Jajca bili srdačni prema snagama NDH, iako su bili u mogućnosti sve ih pobiti. Na području Brčkog su dužnosnici NDH išli na četničke zabave i družili se sa četnicima.

³⁷ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 111.-127.

³⁸ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 128.-133.

Možda najapsurdniji primjer je bilo druženje ustaša i četnika, iako četnici nikako nisu željeli surađivati s Ustaškom vojnicom, već samo s Domobranstvom, postoje zapisi o „Druženju ustaša i četnika“, zbog čega su vlasti bile zabrinute, iako su propagirale suradnju. Ali postoji primjer gdje su Ozrenski četnici zarobili domobrane koji su utvrđivali prugu, 07. 09. 1942, iako su domobrani odmah pušteni, četnici nisu htjeli predati oružje, na što su im vlasti uskratile isporuku hrane. Sa Zeničkim četnicima je odnos bio napet, kako s vojskom tako i sa stanovništvom. U suštini su odnosi ovisili o lokalnim značajkama, dok su u nekim nisu niti postojali u veći su išli u željenom smjeru.³⁹

Slika 2. Druženje ustaških i domobranskih časnika s četničkim zapovjednicima.⁴⁰

4. ODNOS RAVNOGORSKOG POKRETA, NJEMACA I TALIJANA PREMA „ČETNICIMA-SUBORCIMA“

4.1. ODNOS RAVNOGORSKOG POKRETA PREMA „ČETNICIMA-SUBORCIMA“

Četničke postrojbe na području NDH se ne mogu označiti kao dio jedinstvenog pokreta zbog njihove prostorne dezintegriranosti i zbog njihovih različitih političkih ciljeva i shvaćanja i osjećaja pripadnosti različitim organizacijski cjelinama, drugim riječima, svima njima su samo

³⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 135.-145.

⁴⁰ Vecernji.hr

četničko ime i obilježja isti, kao i odanost srpskoj ratničkoj tradiciji. U Srbiji su postojali „legalni“ četnici Koste Milovanovića Pećanca koji su djelovali na istom principu kao i „četnici-suborci“, samo što su njih nadzirali njemci. Drugu skupinu činila je Jugoslavenska vojska u otadžbini, odnosno Ravnogorski pokret⁴¹ pukovnika Draže Mihailovića,⁴² oni su bili „ilegalni“ četnici jer su se zalagali za obnovu Kraljevine Jugoslavije. Kako je njihov ideal bila Velika Srbija, NDH im je stajala na putu, pa je njihovo područje operiranja bila Istočna Hercegovina gdje su provodili etničko čišćenje, zbog kojeg su vlasti NDH raspisale tjeralicu za Mihailovićem. Mihailović se htio infiltrirati u „legalne“ četnike,⁴³ ali je i četnike na prostoru NDH htio pridobiti na svoju stranu, a tu zadaću je povjerio Dobroslavu Jevđeviću, pa se do proljeća 1942. Ravnogorski pokret proširio na veći dio JI NDH. Ti četnici su djelovali u sklopu talijanskih MVAC snaga, čiji se broj povećao nakon „beskrvne revolucije“.⁴⁴ Jevđevićev stav prema NDH i prema sporazumima četnika s istom je bio krajnje negativan, čak toliko da je odbio autonomiju u zamjenu za priznanje NDH. Doduše pregovori s njim su započeti i išli su u dobro smjeru, ali je on htio samo sporazum s Domobranstvom, ali nije htio priznati NDH te nije htio da pregovorima prisustvuju ustaški organi. Iako nisu priznali NDH, povremeno su potpisivali primirja, a isto tako su i „četnike-suborce“ smatrali neprijateljima. Stoga je Jevđević tražio Mihailovića da pošalje svoje povjerenike kako bi uveli red i smjenili dotadašnje zapovjednike, kao i Mihailovićeve povjerenika za Srednju Bosnu Stevana Botića koji se pokazao nesposobnim. Zbog velikih snaga koje su mu bile potrebne i njemačkog odbijanja boravka četničkih snaga sjeverno od demarkacijske crte, plan je bio napušten. Svejedno je Mihailović poslao povjerenike koji su prikupljali podatke, a on sam se nije htio sukobljavati s njima. Stoga valja zaključiti kako su GŠ Bosanskih četnika i Ravnogorski pokret bili dva različita pokreta upravo zbog stava prema NDH.^{45 46}

⁴¹ Pokret je dobio ime po četničkom centru na Ravnoj gori u Zapadnoj Srbiji.

⁴² Mihailović je bio pukovnik i ministar vojske u kraljevskoj vladi.

⁴³ Zbog toga njemci do kraja 1942. Raspuštaju „legalne“ četnike.

⁴⁴ Masovni prelazak partizana u MVAC četnike.

⁴⁵ V. Vukelić, V. Šimunović, 2021., str. 148.-160.

⁴⁶ S. P. Rašeta, 2009., str. 43.-66.

4.2. ODNOS NJEMACA PREMA „ČETNICIMA-SUBORCIMA“

Njemačke snage su kontrolu nad četnicima uspostavile tek krajem 1943., a formalno početkom 1944. osnivanjem KKG/HBS.⁴⁷ Prvi razlog zašto je to tako jest taj što je Kraljevina Italija bila zaštitinik velikog broja četnika što se njemcima puno puta nije sviđalo, drugi razlog jest mali broj njemačkih trupa koje bi adekvatno nadzirale situaciju i treći su sporazumi četnika s vlastima NDH. Njemci nisu bili sretni s ovim sporazumima jer nisu bili upućeni i sporazumi su sklapani mimo njih što se promijenilo prilikom potpisivanja sporazuma s Majevičkim i Rogatičkim četnicima. Zbog neupućenosti njemačkih snaga, general Fortner upućuje kritiku generalu za vezu Mihajlu Lukiću, kojom zabranjuje potpisivanje sporazuma bez njegova znanja. Vlasti NDH nisu se previše obazirale, pa su pokrenuti pregovori s „Vučjim bataljunom“ Save Derikonje, koje je Fortner prekinuo te su njemci potpisali sporazum s njima. Fortner je imao pravo zabraniti vlastima NDH jer je na području između Save i Bosne, demarkacijske crte i Srpske granice bila njemačka vojna uprava, iako su organi NDH nastavili rad, bili su u podređenom položaju. Dio Ozrenskih i Zeničkih četnika je sudjelovao u protupartizanskim njemačkim operacijama u kojim su sudjelovali kao vodiči ili kao čuvari pruge.⁴⁸ Njemci su također sklopili sporazume sa Majevičkim i Paparačkim četnicima u kolovozu 1942., a oni su im također pomogli u akcijama protiv partizana. Paparački četnici su se pokazali odani, dok su Majevički surađivali s partizanima, a u prosincu su ih partizani razbili, a velik broj je prešao na njihovu stranu. Njemci su zahtjevali da vlasti NDH priznaju i Majevičke i Paparačke četnike, pogotovo jer su trebali liječničku skrb, na što su vlasti NDH, suprotno dogovorima, pristale. Njemci nisu blagonaklono gledali na sporazume sa četnicima na kojima nisu sudjelovali, tako su protiv Ozrenskih četnika poduzeli akciju „Teufel“ jer im četnici nisu

⁴⁷ U ljeto 1943. partizani zauzimaju velika područja zapadne i središnje Bosne, u jesen 1943. njemci odbacuju partizane i uspostavljaju kontrolu, a četnici postaju podložni njima, a ne vlasti NDH. Njemci u proljeće 1944. i formalno osnivaju Kroatische kampfgemeinschaften – KKG ili Hrvatske borbene skupine – HBS.

⁴⁸ Nosili su bijele trake na rukavu kao znak raspoznavanja.

dopuštali prolazak kroz njihov teritorij bez ranije najave, što je stajalo u sporazumu s vlastima NDH. Akcija je trajala od 13. do 19. 04. 1943., 24. 04. 1943. su Ozrenski četnici prihvatili njemačke uvjete, a Zenički četnici su potpisali sporazum iz straha. Ovim sporazumima Njemačka će postati novi jamac, a ne NDH, čime će sporazumi s njom prestati važiti, što će biti najava oformljivnja KKG/HBS.⁴⁹

4.3. ODNOS TALIJANA PREMA „ČETNICIMA-SUBORCIMA“

Talijanske vlasti nisu previše marile za sporazume NDH i četnika jer su se ti četnici većinom nalazili sjevernije od demarkacije. Vlast je htjela potpisati sporazume sa svim četnicima na njenom teritoriju, ali su u talijanskom djelu sporazum potpisali odred „Petar Kočić“ i Medački četnici koji su bili jedina postrojba MVAC-a koja je potpisala sporazum s NDH. Iako su prema Zagrebačkom sporazumu potpisanom između vlade NDH i talijanske Supersolde 19. 05. 1942.,⁵⁰ svi MVAC četnici trebali priznati vlast NDH, to nije nikada učinjeno. Ministar vanjskih poslova Mladen Lorković poslao je protest 10. 10. 1942., ali odgovor nije dobio, također zapovjednici MVAC-a koji su samostalno htjeli potpisati sporazum s NDH bili su smjenjeni. Četnici iz Gacka htjeli su potpisati sporazum, ali su ih Nevesinjski četnici spriječili jer su se nadali da će se Istočna Hercegovina pripojiti Crnoj Gori. Slične situacije su se događale s Trebinjskim, Kninskim i četnicima iz Bosanskog Grahova koje su direktno ili indirektno sprječavale talijanske vlasti. Isto tako su talijani negativno djelovali i na „četnike-odmetnike“ jer se većina njih opskrbljivala kod talijanskih snaga.^{51 52}

⁴⁹ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 161.-176.

⁵⁰ N. Kisić Kolanović, 2001., str. 222.-229.

⁵¹ V. Vukelić, V. Šumanović, 2021., str. 176-178.

⁵² N. Kisić Kolanović, 2001., str. 256.-303.

5. ORUŽANE POBUNE I DOGAĐAJI KOJI ĆE SPORAZUME STAVITI VAN SNAGE

5.1. ORUŽANE POBUNE „ČETNIKA-SUBORACA“

Jedino su Zenički četnici nastavili svoje akcije protiv vlasti NDH, iako su sporazumom priznali njeno vrhovništvo. Prvi sukob se odigrao već u kolovozu 1942., kada su razoružali posadu u selu Čardak, nakon čega su njemačke i NDH snage uspostavile red. Mir je potrajao do siječnja 1943. kada su napali domobranske posade uz desnu obalu Bosne što su oni tumačili kršenjem sporazuma, od tada su vlasti NDH na desnoj obali Bosne nadzirale samo Zavidoviće. U travnju 1943., kao znak solidarnosti s Ozrenskim četnicima,⁵³ izveli su diverziju pruge, uništili su i opljačkali vlak te opustošili muslimansko selo. Nakon predaje Ozrenskih četnika predali su se i oni sami te su morali priznati njemicima slobodan prolaz i predati im 150 pušaka i dvije strojnice. Već u lipnju iste godine su izveli još jedan napad na sela u okolici Zenice, ali su ih njemci napali, pa su se primirili. Četnički bataljun „Knez Arsen“ s Motajice također nije bio poslušan, iako malen, bataljun je graničio s odmetničkim teritorijem, pa vlasti NDH nisu reagirale. Njih su pomagali četnici s Vučjaka, a sam bataljun je surađivao sa slavonskim partizanima s kojima su u siječnju 1943. izvršili diverziju pruge. Tu skupinu su prilikom partizanskog povlačenja iz Prnjavora razbile snage NDH, iako se bataljun uspio održati do kraja rata. Skupina Trebavskih četnika pod vodstvom Milana Marića također se odmetnula, oni su krenuli četnicima na Vučjak te su zajedno s njima napali Podnovlje. Ova činjenica ima svoju težinu jer je Martić bio desna ruka zapovjedniku popu Božiću, a Trebavski su četnici držali lijevu obalu Bosne dva mjeseca prije napada na Podnovlje, stoga se može zaključiti kako je to bila taktička jedinica koja je pomagala četnicima s Vučjaka, ali su Vučjački četnici 06.09. 1942. potpisali primirje s vlastima NDH i obvezali se na predaju oružja, čime je sukob formalno okončan. Zbog toga je 29. 08. 1942. na Ilidži kraj Gradačca potpisan sporazum s popom Božićem koji se

⁵³ Njemačka operacija „Teufel“.

ograđivao od ovog čina i pristao je na zahtjeve vlasti.⁵⁴ Vrlo je velika vjerojatnost da su nezadovoljstva i napetosti postojali kod svih postrojbi, ali samo su kod nekih poprimili oružani karakter.⁵⁵

5.2. ZLOČINI „ČETNIKA-SUBORACA“

Od 1941. do 1945., četnici su na području bivše države, počinili mnoge zločine koji se dijele na etnička čišćenja i na pojedine slučajeve izazvane osvetom, također njihove zločine treba sagledati i iz kuta njihova odnosa prema NDH. Ozrenski i Trebavski četnici su nakon neuspjelog pohoda na Majevicu, očito iz ogorčenosti napali Srnice u prosincu 1942. gdje su ubili 10 oružnika, 2 pripadnika DOMDO bojne⁵⁶ i 28 civila. Trebavski su četnici u napadu na Podnovlje u rujnu 1942. izvršili masakar u kojem su masakrirali 70 domobrana, ali su Trebavski četnici vlastima bili važni, pa je prihvaćena izjava popa Božića. U Gornjem Žabaru su se dogodili pojedini slučajevi ubijanja oružnika i pripadnika Hadžiefendićeve milicije. Gornji Žabar je bio granično područje gdje su operirali Majevički četnici kao i Botičeva skupina, pa se ne mogu svi slučajevi pripisati Trebavskim četnicima. Također je zabilježeno kako su pripadnici Ljubničkog bataljuna često ubijali domobrane i ustaše koji su se sami vraćali kućama. U selu Donji Žabar je djelovala grupa Pavla Grujića koji je zastrašivao tamošnje Hrvatsko stanovništvo, ali je ubijao i pripadnike ustaške vojnice, jer je tamošnji vođa ustaške mladeži ubio dvojicu četnika. Borjanski četnici i Manjački su počinili manje pljačke i incidente u kojima je stradalo desetak ljudi. Zenički četnici su konstantno bili u sukobima s vlasti NDH, ali su 07. 06.1943. u Brizniku ubili 42. osobe u dobi od 14 do 80 godina. Vlast je bila nemoćna, a Zenički četnici su redovito napadali oružničke postaje. „Četnici-suborci“ su se uglavnom držali dogovora, ali su pojedine postrojbe otkazale poslušnost i napravile pokolj.⁵⁷

⁵⁴ Navodi se: kako se „svako lice koje se zatekne na operacijskim zonama zapovjednika tih bojni može smaknuti da bi se na taj način spriječile pljačke i ubijstva“.

⁵⁵ V. Vukelić, V. Šimunović, 2021., str. 186.-196.

⁵⁶ Domobranska dobrovoljačka postrojbe pukovnika Muhameda Hadžiefendića bila je dobrovoljačka legija u sastavu Domobranstva, sastavljena pretežito od muslimana iz okolice Tuzle.

⁵⁷ V. Vukelić, V. Šimunović, 2021., str. 197.-212.

Vlasti NDH nisu procesuirale zločine jer su institucije bile preslabe i zbog toga jer su smatrali da su za to nadležni četnički prvaci. Iako su smatrali da bi četnici morali kažnjene predati vlastima NDH to se u praksi nije provodilo. Pošto su se vlasti obvezale isporučivati hranu, broj pljačkaša se drastično smanjio, osim u Brčkom gdje su domobrani hvatali kriminalce. Kriminalce su bili dužni hvatati četnici, a nerjetko su ih hvatale sami vlasti. Kako su se kazne provodile nije jasno zbog nedostatka izvora, ali je situacija na terenu uvelike ovisila o odnosu snaga NDH i četnika.⁵⁸

5.3. BORBE U LJETO 1943.

U ljeto 1943. partizani iz Crne Gore su prodrli u Bosnu i napravili pomutnju na području „četnika-suboraca, te skupine su napadale iz dva pravca, a iz Zapadne Bosne je nadirala „Arsina grupa“.⁵⁹ Partizani su osvojili velika područja i okupirali sva veća mjesta, vlast NDH i četnici su se pokazali nedorasli zadatku te su se povukli. Iako su se partizani počeli povlačiti u jesen 1943., njemci su i formalno stavili četnike pod svoju komandu do proljeća 1944., ali već su u ljeto 1943. sporazumi između NDH i četnika prestaju vrijediti jer su partizani napravili ogroman metež, a vojne i civilne vlasti su bile u kaosu. Osim tih događaja, na vanjskopolitičkoj sceni se odigralo Savezničko iskrcavanje na Siciliju i strah od njihovog iskrcavanja na istočnu Jadransku obalu. Kapitulacija Italije najviše je odjeknula na prostoru Tuzle gdje je milicija masovno prelazila na partizansku stranu, a kao kruna partizanskog rada bit će zauzimanje Tuzle, Bugojna i Jajca te ostalih većih centara. Jedino su Ozrenski četnici pružili respektabilan otpor partizanima. Zenički četnici su htjeli dogovor s partizanima, ali su oni to odbili, a kada su nakon pobjede nad Zeničkim četnicima našli dokumente o njihovoj suradnji s njemcima i NDH, odmah su ih prosljedili Britanskoj misiji koja je sada shvatila kako su četnici na strani njemaca. Borjanskim četnicima su partizani čak postavili ultimatum o predaji, a britanski avioni su bacali promidžbene letke. Uz slab moral snaga NDH, ni četnici nisu bili ništa bolji, osim Ozrenskih koji su uspjeli sačuvati svoju snagu i teritorij, od

⁵⁸ V. Vukelić, V. Šimunović, 2021-., str. 213.-216.

⁵⁹ Naziv za partizanske jedinice (I., IV., i VI. Krajiška brigada) koje su u srednju Bosnu nadirale iz zapadne Bosne pod vodstvom načelnika Vrhovnog stožera Arse Jovanovića.

ostalnih skupina svi su se povukli prema Banja Luci i više nikada nisu postigli prijašnju borbenu vrijednost.⁶⁰

6. ZAKLJUČAK

Prije svega, samo po sebi se nameće pitanje o tome jesu li četnici bili u službi NDH? Iako se oko ovog pitanja lome koplja i mnogi opovrgavaju ovu činjenicu, ipak situaciju treba sagledati kroz aspekte navedene u ovom radu, koji dovodi do zaključka da su četnici ipak bili u službi NDH. Iako su četnici zadržali oružje i imali autonomiju u svom području nadzora, oni su priznali vrhovništvo NDH, odnosno poglavnika, a samim tim činom su priznali političko podložništvo. Nadalje četnici su uvelike ovisli o vlastima, prije svega u isporuci hrane i vojnog materijala. Još valja napomenuti kako su bili zapošljavani u državnim službama i primali plaću od države i ne samo oni, već i lokalno stanovništvo koje je primalo razne financijske doznake od strane države. Sve su to zapravo bili instrumenti kontrole kako bi NDH četnike držala u situaciji u kojoj moraju biti lojalni. Četnici su u suštini bili probritanski orjenitrani, ali su u času potisivanja priznali vrhovništvo NDH, odnosno svrstali su se u red Sila Osovine. Time su zapravo odustali od britanskog savezništva, posredno prihvatili Njemačku, ne samo kao saveznika, već i kao stranu koja će pobijediti u ratu, jer je u proljeće 1942. međunarodna situacija bila najpovoljnija za Njemačku. Iako su četnici ponekad znali izazvati manji oružani incident, što bi se svakako moglo smatrati kršenjem odredbi sporazuma, NDH nije bila dovoljno jaka sila da ih kontrolira kao Njemačka ili Italija, ali sve gore navedene činjenice govore u prilog tome da su oni stvarno bili u službi NDH. Cijela priča se zbog toliko različitosti čini nevjerojatnom i kontradiktornom zbog same srži ideologija četnika i NDH, ali obje strane su zbog zamora i zbog nesposobnosti da pobijede onu drugu stranu u proljeće 1942. potpisale sporazume koji se dakako ne mogu shvatiti kao prijateljski, ali su spotpisnici itekako surađivali. Na ovom primjeru nas povijest uči kako su zbog političkih ciljeva, ambicija i s druge strane realnosti vremena u kojem djeluju, ljudi spremni na razne ustupke.

⁶⁰ V. Vukelić, V. Šumanovi, 2021., str. 217.-227.

7. SAŽETAK

U ovom završnom radu analiziraju se i proučavaju odnosi i situacije nastale oko potpisivanja sporazuma između četnika i vlasti NDH. Prvi dio rada bavi se samim uzrocima potpisivanja i povijesnim okolnostima u kojima se uopće dogodio čin četničkog priznanja vrhovništva NDH. Nadalje, u ovom dijelu se sagledavaju svi zakonodavni okviri i načini na koje su vlasti NDH gledale na priznanje svoje vrhovništva od strane četnika. Drugi dio ovog rada bavi se suptilnostima i detaljima potpisanih sporazuma, gdje se detaljnije analiziraju obveze i privilegije potpisnika te njihova provedba u praksi, kao i njihov utjecaj na daljnji tijek događaja. U trećem dijelu rad se bavi načinima na koje su drugi povijesni akteri gledali na potpisivanje tih sporazuma. Tako se prema navedenim aktima uzimaju i razmatraju gledišta četničkog pokreta Draže Mihailovića, Nijemaca i Talijana. Četvrti dio bavi se zločinima koje su počinili četnički potpisnici, ali i vremenskim i povijesnim okvirima i događajima koji su sporazume između vlasti NDH i četnika stavljali van zakona. Na samom kraju, djelo zaključuje vezu između četništva i vlasti NDH i sa svim argumentima potvrđuje četničko priznanje vrhovne vlasti NDH.

Ključne riječi: četnici, NDH, sporazumi, prevlast, „četnici-drugovi“, srednja i zapadna Bosna, Nijemci, Talijani, Ravnogorski pokret, partizani

8. SUMMARY

Chetniks in the service of the NDH

This final work analyzes and studies the relations and situations that arose regarding the signing of the agreement between the Chetniks and the NDH authorities. The first part of the work deals with the very causes of the signing and the historical circumstances in which the act of Chetnik recognition of the supremacy of the NDH took place in the first place. Furthermore, in this part, all the legislative frameworks and ways in which the NDH authorities viewed the recognition of their supremacy by the Chetniks are reviewed. The second part of this work deals with the subtleties and details of the signed agreements, where the obligations and privileges of the signatories and their implementation in practice, as well as their influence on the further course of events, are analyzed in more details. In the third part, the work deals with the ways in which other historical actors viewed the signing of those agreements. Thus, the points of view of the Chetnik movement of Draža Mihailović, Germans and Italians are taken and considered according to the mentioned acts. The fourth part deals with the crimes committed by the Chetnik signatories, but also with the time and historical frameworks and events that put the agreements between the NDH authorities and the Chetniks of the law. At the very end, the work concludes the connection between the Chetniks and the NDH authorities and confirms with all arguments the Chetniks recognition of the supreme authority of the NDH.

Key words: Chetniks, NDH, agreements, supremacy, „Chetniks-comrade“, Central and West Bosnia, Germans, Italians, Ravnogorski movement, partisans

9. LITERATURA:

1. V. Vukelić, V. Šumanović, *Četničke postrojbe u službi Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb: Školska knjiga, 2021.
2. B. Rašeta, *Deset dana u travnju*, Zagreb: Impresum, 2020.
3. N. Kisić Kolanović, *NDH i Italija*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2001.
4. *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, ur. S. P. Ramet, Zagreb: Alinea, 2009